

TÜRK ÇALIŞMA MEVZUATINDA İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ

Doç. Dr. Faruk ANDAÇ*

İşçi sağlığı ve iş güvenliği haftası dolayısıyla düzenlenen bu panele katılma imkanı veren Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı mensuplarına teşekkür ederim. Önemli bir konu olarak karışımıza çıkan iş kazaları ve meslek hastalıkları, günümüzde hala tedbirlerin alınmaması sonucu büyük acılara ve iş günü kaybına sebep olmaktadır. 1986 yılında ülkemizde 149.417 işkazası meydana gelmiş olup 2.300.000 işgünü kaybı olmuş 2.570 işçi sakat kalmış ve 1.187 işçi hayatını kaybetmiştir.

Bu acılara ve işgünü kaybına sebep olan iş kazalarını önlemek veya azaltmak için getirilmiş birçok tedbirler vardır. Bunlar mevzuatımızda yer almaktadır. Ancak uygulama ve denetim ihmal edildiği takdirde bu acılara ve kayıplara sık sık rastlamak mümkündür.

Değerli dinleyiciler, çalışma mevzuatımızda, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusu tek bir müesseseye veya yasaya bağlı değildir. Bir çok müessese ve yasa bu acıların dindirilmesi için görevlendirilmiştir. Bu hafta dolayısıyla ülkemizde konunun vahameti ortaya konulur ve alınması gereken tedbirler üzerinde önemle durulursa ümit ederizki acılarımız azalmış olacaktır.

Ülkemizde işçi sağlığı, meslek hastalığı ve iş güvenliğine ait ilk yasal düzenleme,, 1865 yılında yayınlanan «Dilaver Paşa Nizamnamesi» ile getirilmiştir. Sosyal yönünden çok ekonomik yönü olan bu nizamnamenin amacı, Ereğli Kömür Havzasında çalışan işçilerin randımanlarını arttırmaktı. Nizamnameyle, işveren

(*) E.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

işçiye yiyecek ve yatacak yer temin edecek, işçinin dinlenmesi sağlanacak, kömür madenciliğinde çalışan işçilerin çalışma süreleri, ücretleri, kazaya uğrayanların tedavisine ait hükümler yer almaktaydı. 1869 da çıkarılan «Maadin Nizamnamesi» ise, kazaların bildirilmesine, madenlerde doktor ve ilkyardım malzemesi bulundurulmasına, işçiye gereken hallerde tazminat ödenmesine, iş yerlerinde kazayı yaratabilecek tehlikelerin önlenmesine ilişkin hükümler getirmiştir. Ancak, bu nizamnameler uygulama imkânı bulamamışlardır.

Günümüzde işçi sağlığı ve meslek hastalığı ile ilgili mevzuatın başlangıcı kabul edilen 1921 tarih ve 151 sayılı «Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Mütaallik Kanun», önemli bir kaynaktır. Türkiye Devletinin ilk kanunlarından sayılan bu kanun çıkarıldığı devir için çok önem taşımaktadır.

Kanun ülkemizde ilk kez günlük iş süresini 8 saat olarak tespit etmiş, asgari ücret uygulamasını getirmiştir. Bu tarihlere kadar ülkemizde yasal önlemler madencilik gibi dar bir alana yönelikti. Fakat günümüzde sanayinin yaygınlığı, çeşitliliği ve buna bağlı olarak işçi sayısındaki artış geniş kapsamlı bir yasal çerçeveyi gerekli kılmıştır.

İşçi sağlığı ve iş güvenliği uygulamalarında en başta gelen yasal hükümler, Anayasamızın 50. 55. 56 ve 60. maddelerinde yer almaktadır. Buna göre, işçi sağlığı ve iş güvenliği ile tüm çalışma şartları hakkında temel kurallar tespit edilmiş, her çalışanın dinlenme ihtiyacının olduğunu belirterek sağlıklarını koruma, sosyal güvenliğinin sağlanması, çalışanların, yaptıkları işe uygun, adaletili bir ücret elde etmeleri gibi konular düzenlenmiştir. Bu temel hukuk kurallarının uygulanabilmesi için çıkarılmış bir çok yasa, tüzük ve yönetmelikler, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda gerek hükümete, gerek işverene ve gerekse işçiye yükümlülükler getirmektedirler.

1926 tarihli ve 818 sayılı Borçlar Kanununun 332. maddesine göre, işverenin, işyerinde tehlikelere karşı gerekli tedbirleri alması, sıhhi çalışma mahalleri temin etmesi ve ikamet eden işçi mevcut ise, bunlar için sıhhi yatacak yer temin etmesi mecburiyetini getirmektedir. Ayrıca işyerinde gerekli tedbirlerin alınmamasından dolayı zarar gören işçi için tazminat isteme hakkı getirmiştir.

1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediyeler Kanununun 15. maddesi gereğince Belediyeler, işyerlerinin ve işçi merkezlerinin sıhhi teftişlerini yapacak, işyerlerindeki elektrik tesisatı ve makinaların fenni muayenelerini yapacak, varsa tehlikeli kısımlarının düzeltilmesini, yangına karşı tedbirler alınmasını sağlayacaklardır. Muayyen miktar haricindeki parlayıcı ve patlayıcı maddeleri ancak Belediye depolarında muhafaza edecek, umuma açık yerlerin temizlik ve intizamının temini, yenilecek, içilecek maddelerin kontrolü, bulaşıcı hastalıkların önüne geçilmesi için tedbirler alınacaktır.

1930 tarihli ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ise, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda birçok hüküm getirmiştir. Buna göre, 12 yaşından küçük çocuklar işçi ve çırak olarak çalıştırılmazlar. 12-16 yaş arası çocuklar, günde en çok 7,5 saat çalıştırılacak ve gece hiçbir zaman çalıştırılmayacaklardır. 18 yaşından küçük çocuklar, bar, dans salonu, kahve, gazino ve hamamlarda çalıştırılmazlar. İşyerlerinde veya yakınında alkollü içki satılması yasaktır. Devamlı olarak en az 50 işçi çalıştıran işverenler, asgari bir hekim murakebesini temine mecburdur. 100-500 işçisi olan işyerlerinde revir, 500 den fazla işçisi olan işyerlerinde her yüz işçi için bir yatak hesabıyla bir hastahane yapılmasını emreder.

1983 tarihli 2821 sayılı sendikalar kanununun 33/3. maddesi gereğince sendikalar, sağlık tesisleri kurmak için imkanlar sağlamak yükümlülüğü altına girmektedirler.

1964 tarihli 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununda «İşkazası İle Meslek Hastalıkları Sigortası» ve işçi sağlığı konusunda getirilmiş çok geniş kapsamlı hükümler yer almaktadır. Kanunun 130. maddesine göre, kurumun yetkili memurları, işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından işyerini teftiş, kontrol ve denetleme, yetkisine sahiptirler.

1971 tarihli ve 1475 sayılı iş kanununun 5. bölümünde yer alan, «İşçi sağlığı ve iş güvenliği» başlığı altında, 73. maddeden 82. maddeye kadar olan kısmında konuyla ilgili hükümler yer almaktadır. Buna göre, işveren, işyerinde işçilerin sağlığını ve iş güvenliğini sağlamak için gerekli olanı yapmakla yükümlüdür. İşçiler de bu yoldaki usullere ve şartlara uymak zorundadırlar. İşveren kaza olduğu zaman en geç iki gün içinde kazayı, bölge çalışma

müdürlüğüne bildirmek mecburiyetindedir. Ağır ve tehlikeli işlerde çalışacakların, işe girişlerinde mutlaka sağlık raporu alması gerekmektedir. 18 yaşından küçük işçiler için, işe girmeden önce rapor almaları ve her 6 ayda bir doktor muayenesinden geçirilmeleri zorunludur. Bu hükümlere uymayan işveren hakkında, alınmayan her işçi sağlığı veya iş güvenliği tedbiri için, otuzbin liradan az olmamak üzere ağır para cezası hükmolunur. Alınmayan tedbirler oranında müteakip her ay için ayrıca aynı miktar ceza uygulanır.

İşçi sağlığı ve işgüvenliği kurulunu işyerinde kurmaktan kaçınan işveren hakkında, 30.000 liradan 150.000 liraya kadar ağır para cezası, fiilin tekrarı halinde belirtilen cezanın iki katı, hükmolunur.

Ağır ve tehlikeli işlerde, 16 yaşından küçük çocukları çalıştıran işverenlere, 45.000 liradan 225.000 liraya kadar ağır para cezası hükm olunur. İşyerine sarhoş veya uyuşturucu madde almış olarak gelmek ve işyerinde alkollü içki veya uyuşturucu kullanmak yasaktır. Aykırı hareket edenler hakkında 7.500 liradan 37.500 liraya kadar ağır para cezası hükm olunur. Bunların denetlenmesi ve teftişi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına aittir. Ancak cezai hükümlerini tatbik, Mahalli Sulh Ceza Mahkemeleri görevlidir. Bu davalar, acele mevaddandır.

İş Kanununun 74. maddesine göre çıkarılmış olan 11.1.1974 tarihli İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü, işyerlerinde, işçilere ait yatıp kalkma yerlerinde ve diğer müstemilatında bulunması gereken sağlık şartlarının ve işyerlerinde kullanılan alet, edevat, makinalar ve hammaddeler yüzünden çıkabilecek hastalıklara engel olacak tedbir ve araçların, işyerlerinde işkazalarını önlemek üzere bulundurulması gerekli araçların ve alınacak güvenlik tedbirlerinin neler olduğunu belirtmektedir.

İşveren, işçilere yapmakta oldukları işlerinde gerekli sağlık ve güvenlik tedbirlerini öğretmek ve iş değiştirecek işçilere yenisinin gerektirdiği bilgileri vermek zorundadır. İşçiler de bu yoldaki usuller ve şartlara uymak zorundadırlar. 537 maddeden oluşan bu tüzük, sağlık şartları ve güvenlik tedbirleri, işyerinde kullanılan alet, edevat, makina ve hammaddeler yüzünden çıkabilecek hastalıklara engel olacak tedbirler, işyerlerinde işkazalarına karşı alınacak tıbbi tedbirler ve işyerlerinde bulundurulması zo-

runlu olan ilkyardımlar ve tedavi levazımı ile sıhhi tesisat, işyerlerinde iş kazalarını önlemek üzere alınacak güvenlik tedbirleri ve bulundurulması gerekli araçlar, kişisel korunma araçları gibi kısımları ihtiva etmektedir.

19 Şubat 1973 tarihli İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurumları hakkında tüzük gereğince enaz 50 işçi çalıştıran ve 6 aydan fazla sürekli işyerlerinde, işçi sağlığı ve iş güvenliği kurulu kurmak zorunluluğu vardır. Kurul, işveren, işyeri güvenlik şefi, işyeri hekimi sosyal işler danışmanı, sivil savunma uzmanı, işyerlerinden bir ustabaşı, sendika temsilcisinden teşekkül eder. Kurulun görev ve yetkileri tüzükte belirtilmiştir.

1475 sayılı İş Kanununun 78. maddesi gereğince çıkarılmış olan 9 Nisan 1973 tarihli «Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü» hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağı, kadınlarla 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş erkek çocukların hangi çeşit ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabileceklerini belirtmektedir.

Yine İş Kanununun 74. maddesi gereğince çıkarılmış olan 25 Kasım 1973 tarihli «Parlayıcı, patlayıcı, tehlikeli ve zararlı maddelerle çalışılan işyerlerinde ve işlerde alınacak tedbirler hakkında tüzük» ile 2 Temmuz 1974 tarihli «Yapı işlerinde işçi sağlığı ve iş güvenliği tüzüğü» alınacak tedbirleri hükm altına almaktadırlar. İş Kanununun 81. maddesi gereğince çıkarılmış olan 2 Temmuz 1974 tarihli «Gebe ve emzikli kadınların çalıştırılma koşulları ile emzirme odaları ve çocuk bakım yurtları (kreş) hakkında tüzüğe» göre kadın işçilerin doğumdan önce 6 ve doğumdan sonra 6 hafta olmak üzere 12 haftalık süre içinde çalıştırılmaları yasaktır. Emzikli kadın işçilere emzirme odasında veya kreşte bulunan bir yaşından küçük çocuklarını emzirmek için günde uygun saatlerde ayrı ayrı iki defa, 45'er dakikalık izin verilir. 100-150 kadın işçi çalıştıran işyerlerinde bir emzirme odası, 150 den fazla kadın işçi çalıştıran işyerlerinde, bir kreş kurulması zorunludur. Ayrıca 22 Ağustos 1973 tarihli «Kadın işçilerin sanayiye ait işlerde gece postalarında çalıştırılma koşulları hakkında tüzük» 18 yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece çalışma şartlarını belirlemektedir.

Diğer yandan 4 Temmuz 1980 tarihli «İşyeri hekimlerinin çalışma şartları ile görev ve yetkileri hakkında yönetmelik», işçi

sağlığı ve iř güvenliği tüzüğünün 91. maddesi gereğince çıkarılmıştır. Yönetmeliđe göre en az 50 işçi çalıştıran işyerlerine uygulanır.

1475 sayılı iř kanunu gereğince çıkarılan tüzüklere açıklık getirmek üzere 17 Mayıs 1983 tarihinde «Makina koruyucuları Yönetmeliđi» çıkarılmış olup, makinanın hareketi halinde işçinin korunması için alınacak tedbirleri ve koruyucuların tasarımı konularını ihtiva etmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki gerek yasalarımız ve gerekse messeselerimiz, işçi sağlığı ve iř güvenliği konusunda teferruath hükümler ve yetkilerle donatılmış olmaktadır. Yasal tedbirler titizlikle uygulandığı takdirde acılarımız ve kayıplarımız azalacak ve hatta kaybolacaktır.